

Pirmieji JAV lietuvių įspūdžiai apie 1940 metų sovietinę okupaciją: fotografo Kazio Lukšio pasakojimai

Dr. Juozas Skirius

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išeivijos institutas, S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas

El. p. juozas.skirius@vdu.lt

<https://orcid.org/0000-0003-1135-1757>

Anotacija. Apie Lietuvos pirmąją sovietinę okupaciją 1940–1941 metais ir jos padarinius užsienio visuomenė, taip pat ir lietuvių išeiviją pasiekdavo labai ribota informacija. Lietuvių išeivijos vadovai ir Lietuvos diplomatai užsienyje iš pačių įvairiausių šaltinių (užsienio spaudos, užsienio diplomatų ir pabėgusių iš Lietuvos žmonių pasakojimų) rinko net menkiausią informaciją apie sovietizacijos padarinius kraštui. Ši informacija buvo būtina informuojant pasaulį apie tikrąją padėtį okupuotame krašte. Vienas iš tokių pirmųjų „gyvų šaltinių“ – garsus Lietuvos fotografas ir kino kūrėjas Kazys Lukšys (1892–1963), kuris 1941 m. kovo mėnesį atvyko iš Lietuvos į Los Andželą (JAV). Jo pasikalbėjimo su Lietuvos konsulu Juliumi J. Bielskiu metu pastarasis surinko svečio įspūdžius apie sovietų užimtos Lietuvos padėtį, radikalius pertvarkymus visose krašto gyvenimo srityse, krašto plėšimą ir naikinimą. Visą tą informaciją apibendrintai 1941 m. kovo 30 d. laiške konsulas nusiuntė Lietuvos pasiuntiniui Povilui Žadeikiui į Vašingtoną. J. J. Bielskis konsulato archyve pasiliko laiško nuorašą.

Esminiai žodžiai: *Lietuva, sovietinė okupacija 1940 m., konsulas, Kazys Lukšys, Julius J. Bielskis, Raseiniai, laiškas, prisiminimai.*

Annotation. Very limited information about the first Soviet occupation of Lithuania in 1940–1941 and its aftermath reached the foreign public, including the Lithuanian diaspora. The leaders of the Lithuanian diaspora and Lithuanian diplomats abroad gathered even the slightest information about the effects of the Sovietization on the country from a wide variety of

sources (the foreign press, foreign diplomats, and the stories of people who had fled Lithuania). This information was essential for informing the world about the real situation in the occupied country. One of the first such “living sources” was the famous Lithuanian photographer and film-maker Kazys Lukšys (1892-1963), who arrived from Lithuania in March 1941 in Los Angeles (USA). During his conversation with the Lithuanian consul, Julius J. Bielskis, the latter gathered his impressions of the situation in Soviet-occupied Lithuania, the radical transformations in all spheres of the country’s life, and the pillaging and destruction of the country. The consul sent all this information, summarized in a letter dated 30th March, 1941, to the Lithuanian envoy Povilas Žadeikis in Washington. J. J. Bielskis himself kept a copy of the letter in the consulate archives.

Keywords: *Lithuania, Soviet occupation of 1940, consul, Kazys Lukšys, Julius J. Bielskis, Raseiniai, letter, memories.*

Antrojo pasaulinio karo pradžios pasekmės Lietuvai buvo tragiškos – ji greitai prarado valstybingumą, kai 1940 m. birželio 14 d. Raudonoji armija ją okupavo, o po keletos mėnesių kraštas buvo ir aneksuotas – tapo sudėtine komunistinės TSRS dalimi. Pirmoji sovietinė okupacija jau iš esmės ir detalai yra nušviesta istorikų¹. Dabar jau žinome, kas vyko tais nelemtais 1940–1941 m. Suprantama, kad Lietuvos gyventojai visa tai pergyveno, gal ne iki galo suprasdami sovietų tikslus, bet savo kailiu jausdami žiaurius padarinius. Užsienyje gyvenantys mūsų tautiečiai, nors ir žinojo patį Lietuvos okupacijos faktą ir apie valstybingumo netekimą, bet kas ir kaip vyko šalies viduje, išsamesnės informacijos neturėjo. Suprantama, kad daug buvo spėlionių, kai kuri informacija lietuviams pasiekdavo per užsienio spaudą, pirmuosius pabėgėlius iš Lietuvos. Lietuvos diplomatai, likę užsienyje ir nepripažinę radikalių sovietinių pasikeitimų krašte, buvo izoliuoti. Iš jų buvo atimta galimybė palaikyti ryšį su komunistų perimta Lietuvos užsienio ministerija, prarado atstovybių finansavimo šaltinį². Nepaisant to, Lietuvos atstovai – pasiuntiniai ir konsulai – visokiais būdais stengėsi surinkti kiek įmanoma daugiau ir objektyvios informacijos apie padėtį Tėvynėje, apie vykstančią krašto ekonominę ir kultūrinę sovietizaciją, gyventojų persekiojimus ir terorą, krašto plėšimą, vietinių kolaborantų veiksmus ir kt. Diplomatams buvo vertingas kiekvienas pasikalbėjimas su tų įvykių Lietuvoje liudininkais, kuriems kažkoku būdu pavyko ištrukti iš okupuoto krašto ir atvykti į karo nepaliestus kraštus.

Vienas iš tokių „gyvų informacijos šaltinių“ buvo dar prieškarinio Lietuvos garsus fotografas Kazys Lukšys (1892–1963). Trumpai prisiminus jį, reikia pasakyti, kad gimė 1892 m. kovo 4 d. Varėnos rajono Vazgirdonių kaime, mažžemio valstiečio šeimoje.

¹ RIOMERIS, Mykolas. *Lietuvos sovietizacija 1940–1941 m.* Vilnius: Lituonus, 1989; *Lietuvos okupacija ir aneksija, 1939–1940: Dokumentų rinkinys.* Vilnius: Mintis, 1993; TRUSKA, Liudas. *Lietuva 1938–1953 metais.* Kaunas: Šviesa, 1995; *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija.* Vilnius: LGGRTC, 2007; SENN, Alfred Erich. *Lietuva 1940: revoliucija iš viršaus.* Vilnius: LGGRTC, 2009, ir kt.

² *Lietuvos užsienio reikalų ministrai: 1918–1940.* Kaunas: Šviesa, 1999, p. 407–411.

Anksti tapęs našlaičiu ir užaugintas vyresniojo brolio, 1910 m. pakviestas išvyko į JAV pas kitą brolių, dirbusių Pensilvanijos anglių kasykloje. Tarnavo JAV kariuomenėje. Po Pirmojo pasaulinio karo, šiek tiek prakutęs ir brolio padedamas, Norfolkio mieste (Masačusetso valstija) įsigijo 300 vietų kino teatrą ir ėmė demonstruoti filmus, vadinamus „krutamais paveikslais“. Įgijo profesionalaus operatoriaus išsilavinimą. Sėkmingai demonstravo filmus su lietuviškais titrais lietuvių išeiviams³.

1922 m. K. Lukšys atvyko į Lietuvą. Čia sukūrė 3 valandų dokumentinį filmą, kurį rodydamas JAV tautiečiams sužavėjo gimtinės vaizdais. Aplankęs apie 100 lietuviškų kolonijų, surengė per 130 lietuviškų „krutamųjų paveikslų“ spektaklių. Vėliau filmavo lietuvių emigrantų gyvenimą. 1933 m. sukūrė pirmąjį garsinį lietuvišką filmą „Dariaus ir Girėno skridimas iš JAV Lietuvon“. Šiuos filmus vežė parodyti Lietuvon. Taip tvirtindamas abipus vandenyno gyvenančių tautiečių ryšius, menininkas perplaukė Atlantą 15 kartų. Vasarą dirbdavo Lietuvoje, žiemą – Amerikoje. Už visa tai Lietuvos valdžios buvo apdovanotas Vytauto Didžiojo medaliu⁴.

Paėmęs banko paskolą, 1928 m. K. Lukšys Raseiniuose pasistatė mūrinių triaukštį, kuriame gyveno su šeima: žmona Cecilija, dukromis Irena, Birute ir sūnumi Vytautu. Name buvo viešbutis, nuo 1934 m. veikė kino teatras „Romuva“ su 318 vietų sale. 1940 m. sovietai visą jo turtą konfiskavo. Lukšių šeima ketino išvykti į JAV, bet okupacinė valdžia neišleido. 1941 m. pavasarį K. Lukšys vargais negalais kaip JAV pilietis gavo leidimą vienas išvykti į JAV. Dėl karo Europoje teko vykti per Maskvą, Mandžiūriją, Japoniją. Amerikoje K. Lukšys apsigyveno Los Andžele, vertėsi nekilnojamojo turto prekyba, aktyviai dalyvavo Amerikos lietuvių tarybos, Bendrojo Amerikos lietuvių fondo Los Andželo skyrių veikloje, stengėsi padėti karo pabėgėliams įsikurti JAV. Mirė 1963 m. lapkričio 13 d. Santa Monikoje⁵.

K. Lukšys, 1941 m. kovo mėnesį atvykęs į Los Andželą, nemažai bendravo su pirmuoju Kalifornijoje Lietuvos garbės konsulu, vėliau garbės generaliniu konsulu Juliumi J. Bielskiu (1891–1976)⁶. Jam daug pasakojo apie savo išgyvenimus 1940 m. birželio 15 d. – 1941 m. vasario 12 d. laikotarpiu Lietuvoje, daugiausia Raseiniuose. Mat vasario 12 d. jis, kaip matyti dokumente, iš Kauno išvyko į Maskvą, po to į JAV. Konsulas J. J. Bielskis pokalbio metu surinktą medžiagą apibendrino savo 1941 m.

³ IŠKAUSKAS, Česlovas. *Kazys Lukšys garsino tautinį kiną ir Lietuvą*. Prieiga per internetą: http://www.lzs.lt/lt/naujienos/fotografija/ceslovas_iskauskas_kazysprabegus_daugeliui_metu_susidomejus_visokiomis_istorijomis_netiketai_uzklupau_idomia_fotografijos_asmenybe_kazi_luksi_idomaus_likimo_vertingo_foto_amato_zmogu_jav_pilieti_kino_.html.

⁴ SAJAUSKAS, Stanislovas. *Fotografas Kazys Lukšys ir jo veikla pietų Lietuvoje*. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2017~1618653986989/J.04~2017~1618653986989.pdf>.

⁵ Ten pat.

⁶ SKIRIUS, Juozas. *Julius J. Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago, 2004 (antras pakartotas leidimas 2008 m. Lietuvoje, Vilniuje).

kovo 30 d. laiške Lietuvos pasiuntiniui Povilui Žadeikiui⁷ Vašingtone. Reikia tikėtis, kad Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone archyve šis svarbus originalus dokumentas yra išsaugotas, bet šiuo atveju kalbame apie šio laiško nuorašą.

Laiško (trijų puslapių) nuorašą su autentišku konsulo J. J. Bielskio parašu Lituanistinių tyrimų centrui priklausančiame Pasaulio lietuvių archyve Lemonte surado JAV lietuvių kino dokumentininkas, JAV lietuvių gyvenimo kronikininkas Arvydas Reneckis, kuris tyrinėjo ten saugomus J. J. Bielskio asmeninio archyvo dokumentus⁸. A. Reneckis, įvertinęs laiško istorinę reikšmę ir žinodamas mano tyrinėjimų problematiką, supažindino mane su laiško turiniu, pasiūlydamas man tuo dokumentu pasinaudoti atliekant tyrinėjimus išeivijos tematika. Man pasirodė, kad būtų tikslinga paskelbti visą laišką kaip šaltinį, kuris geriau atspindi sovietinę realybę 1940 m. okupuotoje Lietuvoje. Mat kai kurios detalės, fiksuotos laiške, papildo visą to laikotarpio vaizdą.

K. Lukšys, konsulo J. J. Bielskio lūpomis, vaizdžiai pasakoja apie sovietų vykdomą turto, maisto atsargų nusavinimą ir išgabenimą iš Lietuvos, atsiunčiant tuščius vagonus su įžūliais propagandiniais užrašais – „Badaujančiai Lietuvai“. Atsiūsti vagonai pakraunami priplėšto turto ir išsiunčiami į komunistinę Tarybų Sąjungą. Laiške liūdnai konstatuojama, kad į valdžios struktūras, vadovauti įmonėms ir kitiems ūkiniams objektams skiriami atvykėliai iš Tarybų Sąjungos, vietos kolaborantai, neretai paleisti iš kalėjimų, mažaraščiai ir net beraščiai. Klestėjo nebaudžiamumas, kuriuos dažnai vykdė K. Lukšio įvardyti „chuliganai“. Taip palaipsniui buvo griauamas per dešimtmečius kurtas ūkis, valdymo sistema, formuojama žmonėms baimė. Kalbama apie Lietuvos gyventojų lietuvių pastangas pasitraukti į Vokietiją, net bandant prisišatyti kaip vokiečių kilmės Lietuvos piliečiams, kadangi Vokietijos atstovai Lietuvoje registravo vietinius vokiečius repatriacijai į Vokietiją. Įdomūs pastebėjimai apie korektišką kai kurių Raudonosios armijos karininkų elgesį. Jie dažnai patardavo lietuvių inteligentams kuo skubiau trauktis iš Lietuvos. Bet karininkų veiksmai buvo kontroliuojami politkomisarų, kurie sekė kiekvieno karininko, kareivio žingsnį. Jų persekiojimai, matyt, duodavo tragiškų rezultatų – K. Lukšys pasakoja apie sovietų karininkų savizudybes. Pasakotojas atkreipia dėmesį į Raudonosios armijos karių kontingentą, kurio didžiąją dalį sudarė kilę iš sovietinės Azijos teritorijų ir juos K. Lukšys apibūdina vienu žodžiu – „mongolai“. Matyt, tokia buvo Maskvos vadovybės politika – siūsti į okupuojamas Baltijos valstybes sovietinius piliečius azijiečius, kurių tradicinis žiaurumas galėjo puikiai pasitarnauti, jeigu Baltijos tautos būtų pasipriešinusios. Okupantų kariuomenė atrodė apgailėtina: „Jie baisiai apšepę, nudrisę, neturi nei apatinių, nei viršutinių marškinių, mundierai iš maišinės medžiagos.“ Lietuvos

⁷ Povilas Žadeikis (1887–1957) – Lietuvos kariuomenės pulkininkas, 1919 m. krašto apsaugos ministras, diplomatas. Apdovanotas carinės Rusijos ir Lietuvos ordinais. Nuo 1923 m. pirmasis Lietuvos konsulas Čikagoje, nuo 1928 m. generalinis konsulas Niujorke, 1935–1957 m. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Vašingtone.

⁸ *Lituanistinių tyrimų centras / Pasaulio lietuvių archyvas*, J. J. Bielskio fondas, dėžės 1–5.

kariuomenės kariai ir karininkai atleidžiami iš tarnybos, suimami ir „gabenami Rusijos gilumon“. Lietuviška karių uniforma pakeista sovietine. K. Lukšys užsimena ir apie kolaborantų valdžios vadovą Justą Paleckį, kuris lyg ir nepitaria tam, kas vyksta Lietuvoje, bet negali pasitraukti, todėl „žiūrima į Paleckį kaip į prielankiausią iš visų ten esančių Lietuvos žudikų“. Pastebi, kad Lietuvoje jau pasirodo labai kritiškų politinių karikatūrų, atsiranda noras priešintis, kuriasi pagrindinės organizacijos.

Laiško teksto kalba su kai kuriais išsireiškimais ir žodžiais primena XX a. pradžios lietuvių kalbą, kurią tuo metu į JAV atsivežė dar visai jaunas J. J. Bielskis. Publikuojant laišką, buvo stengiamasi kiek įmanoma maksimaliai palikti autentišką tekstą. Tiesa, buvo pataisytos kelios gramatinės klaidos. Laiško teksto struktūra logiška, nuosekliai sudėlioti faktai atspindi sovietų veikimą įvairiose Lietuvos gyvenimo sferose. Reikia manyti, kad laiške išdėstyti faktai buvo panaudoti Lietuvos diplomatinės tarnybos dokumentuose ir spaudoje.

DOKUMENTAS (laiško nuorašas):

Inf. from Lukšis⁹

1941 m. Kovo mėn. 30 d.

Gerb. Pulk. P. Žadeikiui,
Lietuvos Įgaliotam Ministrui,
Washington, D.C.

Didžiai Gerbiamas p. Ministre,

Atsiprašau negalėjęs anksčiau Tamstai parašyti, mat teko toliau pavažiuoti ir susidarė nepaprastai daug darbo šiuo tarpu, taip, kad privatūs reikalai truputi nukentėjo.

Šiandien pas mane lankėsi p. Lukšys, tik ką grįžęs iš Lietuvos. Jisai išvyko iš Kauno š. m. vasario 12 d., vyko Maskvon, per Vladivastoką. Pagaliau atvyko Kalifornijon. Jo žmona ir trys vaikučiai dar liko Raseiniuose. Manau Tamsta apie jį žinai, jisai tulą laiką važinėjo Lietuvon-Ameikon su kino filmais, vėliau apsigyveno Raseiniuose, kur turėjo savo teatrą, keletą namų ir įvairių biznių. Jisai yra J.A.V. pilietis. Visą jo turtą konfiskavo. Atėjo pas manęs patarimo, kaip paduoti prašymą J.A.V. vyriausybei, kad pasirūpintų bent dalį atlyginimo išgauti.

Jisai pasakojo daug įdomybių ir labai šurpių žinių. Kol kas Lietuvos kaime maisto dar užtenka ir manoma užteks bent metams laiko, jei specialios rekvizicijos nebus daromos. Bet miestuose tai labai blogai, visko trūksta. Sankrovos¹⁰ ištuštintos, vien tik languose prekės išstatytos – tų paduoti neleidžiama. Norintieji pirkti, pasakoma, kad laikinai tų prekių pritrūko, bet tikimasi netrukus daugiau gauti. Visos sankrovos

⁹ J. J. Bielskio užrašyta pieštuku.

¹⁰ Sandėliai.

ir išdirbystės¹¹ nuo pavienių asmenų atimtos – vien kooperatyvai palikti veikti po senovei – visas privatus turtas bolševikų rankose. Savininkus pašalinta net iš jų privačių namų, jokio darbo ar užsiėmimo jiems neduodama, įsakom jiems kitur kraustyti. Vėliau kaltinama juos už dykaduoniavimą, kemšama į prekinis vagonus ir gabenama kaž-kur, daugiau niekas apie juos nežino.

Kol kas, ūkininkus nespaudžiama, vien atimta nuo jų kas buvo virš trisdešimts hektarų ir atiduota tarnautojams. Ūkininkams įsakyta tam tikras kiekis javų, gyvulių, etc. pristatyti. Kurie tą negali padaryti, atimama ūkis, paaiškinama, kad tai buvę ne jo, bet valstybės, o kadangi jisai „nemoka“ valdyti, tai duodama progos kitam, o ūkininkas priverstas savo buvusiam bernui tarnauti.

Po mažesnius miestelius ir bažnytkaimius viešpatauja žydai, valkatos, paleisti kaliniai ir chuliganai. Viršininkais tankiausia yra atgabenti žydai. Gerieji lietuviai naktimis užpuolami, kemšami kalėjiman, kur jie greitai miršta arba „dingsta“. Sovietų kariškiai iš pradžių elgėsi korektingai, visai nesikišo į vietos reikalus, paliko tą chuliganams. Tarp sovietų karininkų susirado ir visai žmoniškesnių, jie patarė mūsų inteligentams sprukti kas kur gali ir kaip galima greičiausia, nepasilikti savo vietoje. Kurie paklausė, tai dar ir po šiai dienai yra gyvi, kiti jau „mirę“, arba kalėjimuose pūna. Vienas generolas Raseiniuose aiškino, kad kol kas vietos tvarka paliekama vietiniams, bet netrukus viskas bus tvarkoma iš Maskvos.

Prie aukštųjų sovietų karininkų yra priskirti polit. komisarai, kurie nuolat būna prie jų ir net tame pačiame kambaryje miega. Sovietų kariuomenę Lietuvoje daugiausia susideda iš mažo ūgio, siaurom akim, pageltusių žmonių (mongolų). Jie baisiai apšepę, nudriskę, neturi nei apatinių, netgi viršutinių marškinių, mundierai¹² iš maišinės medžiagos. Turima žinių, kad kai kurie kariai ir karininkai paspruko Vokietijon. Raseiniuose trys sovietų karininkai nusišovė, panašiai įvyko ir kitur, kai kurie įkalinti – kaimiečiai atsisako juos slėpti.

Gen. Plechavičiaus brolis bandė pasprukti Vokietijon, bet jį sugavo ir kol kas dar tebebuvo Raseinių kalėjime. Kalėjimų langai užmūryti, išmestos lovos, ir tankiai iš kalinių atimama drabužiai – nuogi jie ten miršta...

Kaip visuomet, taip ir dabar mūsų šaliai pasirodė sumaniais, susirado vadų¹³ per sieną Vokietijon, bet slaptai pabėgusius kaip kada Vokietijoje sugauna ir vėl slaptai Lietuvon grąžina – pabėgėlių sovietams neišduoda. Šiuo tarpu Lietuvoje važinėja vokiečių kulturbundo¹⁴ atstovai ir renka „vokiečių“ kilmės žmones. Labai daug mūsų pasisako vokiečių kilmės ir tokiu būdu pasprunka iš budelių nagų. Kurie „įrodo“

¹¹ Dirbtuvės.

¹² Rusų kalbos uniformos žargonas.

¹³ Turima omenyje vedlius per sieną.

¹⁴ Kulturbundas – Mažosios Lietuvos vokiečių nacionalistinė organizacija, veikusi 1923–1934 m. Klaipėdos krašte. Darė įtaką ir kitiems vokiečių kilmės Lietuvos piliečiams. Organizacijos tikslas – saugoti vokišką kultūrą, remti vokiškas organizacijas ir joms vadovauti. 1934 m. Lietuvos valdžios uždaryta. Vokietijai 1939 m. prisijungus Klaipėdos kraštą, organizacija buvo atgaivinta.

bent mažiausią giminystę vokiečių kilmei, tiems leidžiama tam tikra dalis turto pasiimti su savimi, likusį turtą globoja kulturbundo atstovai ir pažada išgauti atlyginimą iš sovietų vyriausybės. Gi kurie negali įrodyti jokios giminystės vokiečiams, tuos pavedama slaptai komisijai, kuriai reikia didoką sumą sumokėti, ir toji komisija aiškina, kad tie pinigai bus Raud. Kryž.¹⁵ ėteikti ir naudojami pabėgėlių globai, tuomet tuos „negiminiečius“ slaptai Vokietijon išvežama ir leidžiama jiems ten gyventi. Panašiu būdu ir buvę turtingi žydai iš Lietuvos pasprunka, bet jiems pasakoma, kad vien tranzitas per Vokietiją jiems teleidžiamas – jie tankiausia vyksta Šiaurės ar Pietų Amerikon. P. Lukšys irgi jau buvo besirengiąs pasidaryti vokiečių „kilmės“ ir tokiu būdu iš Lietuvos pasprukti, bet jam pavyko atnaujinti pasą tuoj prieš pat J.A.V. konsulato likvidavimą¹⁶.

Lietuvos žmonės laukia vokiečių ateinant, jie įsitikinę, kad vokiečiai karą laimės ir Lietuva nuo žiaurių rusų ir chuliganų išgelbės. Randasi slaptų susibūrimų, ginklavimosi, besirengimo nuo įsiveržėlių kratytis. Kaltinama Lietuvos vyriausybė už taip greitą sovietų atmarmiejimą¹⁷. Buk Kaune įvykęs koks ten iškilmingas priėmimas, kuriame ir p. Prezidentas¹⁸ dalyvavęs. Pasikalbėjimuose p. Prezidentas kam ten prie stalo išsireiškęs, buk netrukus vokiečiai Lietuvon ateisę. Tą posakį nugirdęs Anglijos atstovas ir tuoj savo vyriausybei pranešęs, iš ten tas pateko Maskvon ir sovietų kariuomenės žygis Lietuvon paskubintas...

Kada nuo p. Lukšio atėmė jo nuosavybę, jisai nuvyko Kaunan ir norėjo su p. Paleckiu¹⁹ pasimatyti ir pagalbos prašyti. Bendrai, suprantama Lietuvoje, kad Paleckis nepritariąs tenyksičiai padėčiai ir norėjęs pasitraukti, bet negalįs, todėl žiūrima į Paleckį kaip į prielankiausi iš visų ten esančių Lietuvos žudikų. P. Lukšys negavo progos Paleckį pamatyti, bet labai nustebo, kad Paleckio sekretorium yra Jonas Karosas²⁰ – tas pats, kuris buvo mirčiai nuteistas už išdavystę, ir kuriam p. Prezidentas Smetona pasigailejimą parodė. Paleckis gyvena prezidentūroje, virš kurios raudonas skuduras plevėsuoja.

Kaune ir kitur pasirodė karikatūros – Stalinas tupi nuleistom kelnėm, Paleckis pasilenkęs laiko savo kepurę. Stalinas sako, „drauge, duodu tau viską ką ašai turiu“.

¹⁵ Tarptautinės organizacijos Raudonojo Kryžiaus trumpinimas.

¹⁶ JAV konsulas Kaune buvo uždarytas 1940 m. rugsėjo 5 d.

¹⁷ Žodžio „atvykimas“ metafora.

¹⁸ Turima omenyje prezidentą Antaną Smetoną. Bet tai tik gandų atpasakojimas.

¹⁹ Justas Paleckis (1899–1980), žurnalistas, rašytojas, SSRS valstybės veikėjas. Rygoje baigė gimnaziją. 1926 m. Eltos direktorius. Nuo 1938 m. dienraščio „Laikas“ redakcijos narys. 1940 06 17 sovietų emisaro Dekanozovo paskirtas vietoj laikinai ėjusio ministro pirmininko pareigas ir Respublikos prezidentą pavadavusio A. Merkio. 1940 m. rugpjūtį vadovavo Liaudies seimo delegacijai, vykusiai į Maskvą su prašymu priimti Lietuvą į Sovietų Sąjungą.

²⁰ Jonas Karosas (1912–1975), žurnalistas, komunistinio judėjimo veikėjas. 1932, 1934–1935 m. kalintas. 1949 m. baigė Vilniaus universitetą, 1950–1959 m. Vilniaus universiteto Žurnalistikos katedros vedėjas. Redagavo pagrindinę spaudą, 1940–1941 m. „Vilniaus balsą“, vėliau leidinius „Tiesa“, „Komunistas“, „Mokslas ir gyvenimas“. Buvo LKP CK narys.

Atgabenti Lietuvon Rusijos prekiniai vagonai su užrašu: „badaujančiai Lietuvai“. Tie vagonai atėjo tušti, prikrauta jie Lietuvoje su vogtais daiktais ir sugrižo Rusijon. Matomai buvo bandoma Rusijos žmones mulkinti.

Beje, atėję sovietų karininkai, privačiai aiškino, kad buk jie atėję Lietuvon pačių Lietuvos gyventojų maldaujami. Jie nemano pasilikti, laukia prašymo iš Vokietijos žmonių, ir tuomet ten maršuose. Apgailestavo jie, kad darbininkai taip žiauriai esą skriaudžiami Amerikoje, bet, buk ir ten ateinąs laikas, ir skriaudžiamieji bus išlaisvinti.

Suglaustai tariant, darosi labai šiurpu ir graudu klausyti apie įvairius nuotykius Lietuvoje. Žiauriausiems įvykiams vadovauja žydai. Jei kas išdrįsta žydą pavadinti žydu, tas tuoj baudžiamas arba vietoje užmušamas. Žydus ten reikia vadinti draugais, broliais... Mūsiškių tarpe privačiai pasisakoma, kuris kiek tų „draugų-brolių“ pasiryžta likviduoti aplinkybėms pasikeitus. Su kiekvienu žydėlio nusikaltimu prieš žmoniškumą ir lietuviystę, suprantama, likviduojamųjų skaičius padidėja.

Lietuvos karių ir karininkų uniformos pakeistos sovietiškomis. Pasibaigus tarnybai kai kurie kareiviai atleisti. Praeitą rudenį suimtieji naujokai išgabenti Rusijos gilumon. Daug karininkų atleisti iš tarnybos, vėliau jie tapo suimti ir dingo.

Mokyklos kol kas dar veikia, bet pašalinta Lietuvos istorija, literatūra. Rusų kalba yra privaloma.

Raseiniuose buvo šeši viešieji policistai²¹, dabar jų ten padaryta net šešiasdešimts. Kriminalės policijos dar daugiau. Panašiai ir kitur. Kriminalėje policijoje daugiausia žydai. Teisėjais paskirti buvusieji kiemsargiai, valkatos, bemoksliai, net beraščiai...

Tula ponia pridavė man laiškų, jai rašytų iš Lietuvos, tulo Lietuvos armijos kapitono žmonos. Laiškas išsiųstas iš Lietuvos gruodžio 19 d., 1940 m. Mažai ką rašo, vie tik duoda suprasti kas ten dedasi – rašė anglų kalba. Po pašto ženkleliu rasta sekanti žodžiai: „Starvation Plunder Prison“²².

Tai tiek šiuo kartu.

Su tikra pagarba,
J. J. Bielskis (parašas)

P. S. p. Lukšys šiuo tarpu viešai nekalba apie tenykščią padėtį, bijo, kad jo šeima už tai nukentėtų. Dabar jisai rūpinasi šeimą kaip galima greičiau čia atsigabenti.

J. J. B.

²¹ Policininkai.

²² Iš anglų k. „Badas Plėšimas Kalėjimas.“

Šaltiniai

1. *Lituanistinių tyrimų centras / Pasaulio lietuvių archyvas (Lemontas)*. J. J. Bielskio fondas, dėžės 1-5.
2. *Lietuvos okupacija ir aneksija, 1939–1940: Dokumentų rinkinys*. Vilnius: Mintis, 1993.

Literatūra

1. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius: LGGRTC, 2007.
2. *Lietuvos užsienio reikalų ministrai: 1918–1940*. Kaunas: Šviesa, 1999, p. 407–411.
3. IŠKAUSKAS, Česlovas. *Kazys Lukšys garsino tautinį kiną ir Lietuvą*. Prieiga per internetą: http://www.lzs.lt/lt/naujienos/fotografija/ceslovas_iskauskas_kazysprabegus_daugeliui_metu_susidomejus_visokiomis_istorijomis_netiketai_uzklupau_idomia_fotografijos_asmenybe_kazi_luksi_idomaus_likimo_vertingo_foto_amato_zmogu_jav_pilieti_kino_.html.
4. RIOMERIS, Mykolas. *Lietuvos sovietizacija 1940–1941 m.* Vilnius: Lituanus, 1989.
5. SAJAUSKAS, Stanislovas. *Fotografas Kazys Lukšys ir jo veikla pietų Lietuvoje*. Prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2017~1618653986989/J.04~2017~1618653986989.pdf>.
6. SENN, Alfred Erich. *Lietuva 1940: revoliucija iš viršaus*. Vilnius: LGGRTC, 2009.
7. SKIRIUS, Juozas. *Julius J. Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago, 2004.
8. TRUSKA, Liudas. *Lietuva 1938–1953 metais*. Kaunas: Šviesa, 1995.

First Impressions of the Soviet Occupation of 1940 with the US Lithuanians: The Stories of Photographer Kazys Lukšys

Dr. Juozas Skirius

Vytautas Magnus University, Lithuanian Emigration Institute, S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lithuania
El. p. juozas.skirius@vdu.lt
<https://orcid.org/0000-0003-1135-1757>

Summary

Kazys Lukšys, who arrived in Los Angeles in March 1941, had a lot of contact with Julius J. Bielskis (1891-1976), the first Honorary Consul of Lithuania in California, and later Honorary Consul General. He told him a lot about his experiences in Lithuania, mainly in Raseiniai, during the period from 15 June 1940 to 12th February, 1941. On 12th February, according to the document, he left Kaunas for Moscow and then for the USA. Consul J.J. Bielskis summarized the material gathered during the interview in his letter of 30th March, 1941 to Povilas Žadeikis, the Lithuanian envoy in Washington. It is to be hoped that this important original document has been preserved in the archives of the Lithuanian Embassy in Washington. A copy of the letter (three pages) with the authentic signature of Consul J.J. Bielskis is preserved in the Lithuanian World Archive in Lemont, which is part of the Lithuanian Studies Centre.

K. Lukšys, through the mouth of Consul J.J. Bielskis, vividly recounts the Soviet expropriation and removal of property and food supplies from Lithuania. The letter sadly states that newcomers from the communist Soviet Union, local collaborators, often released from prison, illiterate and even illiterate, are appointed to the government structures, to the management of enterprises and other economic objects. Impunity flourished. K. Lukšys tells of the suicides of Soviet officers. The narrator draws attention to the contingent of Red Army soldiers, the majority of whom came from Soviet Asian territories and whom Lukšys describes in one word: “Mongols”. Lukšys also refers to the head of the collaborators’ government, Justas Paleckis, who, although he does not approve of what is happening in Lithuania, but cannot leave, and therefore “is seen as the most sympathetic of all the Lithuanian killers”. There are hints of an emerging Lithuanian desire to resist the occupier.

Gauta / Received 2023 09 14
Priimta / Accepted 2023 12 14